

УДК 159:373.2.922

Носко Ю. М.

ORCID 0000-0003-1077-8206

Scopus-Author ID 56880366900

ResearcherID AAT-8354-2021

Доктор педагогічних наук, доцент,
професор кафедри дошкільної та початкової освіти,
Національний університет
«Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка
(Чернігів, Україна) E-mail: ulianosko5@gmail.com

Куртова Г. Ю.

ORCID ID 0000-0002-6939-631X

Кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри спорту,
Національний університет
«Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка
(м. Чернігів, Україна) E-mail: za101@ukr.net

Давидова Н. А.

ORCID ID 0000-0002-4537-2428

Кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри спорту,
Національний університет
«Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка
(Чернігів, Україна) E-mail: nata33davuybova@gmail.com

УДОСКОНАЛЕННЯ СЕНСОРНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

В статті підтверджено дані щодо необхідності удосконалення сенсорного виховання дітей середнього дошкільного віку з особливими освітніми потребами у закладах дошкільної освіти. Досліджено стан сенсорного розвитку дітей дошкільного віку з особливими освітніми потребами.

Мета роботи удосконалити сенсорне виховання дітей дошкільного віку з особливими освітніми потребами.

Методологія Дослідження проводилося з дітьми середнього дошкільного віку (п'яти років) з особливими освітніми потребами (послаблений зір). Сенсорне виховання дітей 5 років передбачало формування в них дій, спрямованих на розв'язання складних пізнавальних завдань, аналіз форми предметів; визначення можливості переміщення предметів у просторі; оцінка їх пропорцій; виконання узагальнення, класифікації, порівняння і зіставлення. Дослідження передбачало діагностику сформованості сенсорних еталонів розміру, форми та кольору. Педагогічна діагностика ґрунтувалася на методиках Л. Венгера та М. Земцової з урахуванням схильності дітей середнього дошкільного віку до дидактичних ігор і продуктивної діяльності. Діагностичні завдання були представлені у вигляді предметно-ігрового матеріалу.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у розширенні та доповненні наукових відомостей про особливості сенсорного розвитку дітей дошкільного віку з ООП.

Висновки Результати дослідження показали, що 20 % дітей мають високий рівень сенсорного розвитку, середній рівень мають 40% дітей і 40% низький рівень сенсорного розвитку.

У практичній частині роботи розроблено систему педагогічної діяльності з сенсорного виховання дітей середнього дошкільного віку з особливими освітніми потребами. Ця робота включала формування сенсорних еталонів під час усіх моментів режиму дня закладу дошкільної освіти; організацію предметно-просторового середовища, роботу з батьками спрямовану на підвищення їх компетентності у питаннях сенсорного розвитку та співпрацю.

Ключові слова: сенсорне виховання, діти з особливими потребами.

Постановка проблеми. Дошкільна освіта є невід’ємним складником та першим рівнем у системі освіти, стартовою платформою особистісного розвитку дитини – зазначається у Базовому компоненті дошкільної освіти (Державний стандарт освіти). Принципи реалізації Державного стандарту складають загальні демократичні принципи суспільного життя, серед яких – рівний доступ до якісної дошкільної освіти без дискримінації за будь-якими ознаками [6].

Реалізація освітніх завдань та принципів передбачає постійне педагогічне удосконалення, розкриття та нарощування творчого потенціалу педагога, який працює з дітьми з особливими освітніми потребами. На жаль, на сьогодні цей аспект роботи вихователя закладів дошкільної освіти є недостатньо висвітленим – особливо в контексті інклюзивної педагогіки.

Аналіз актуальних досліджень. Різномасштабному осмисленню проблеми сенсорного виховання дітей у закладах дошкільної освіти присвячено численні наукові роботи А. Богуш, С. Барабанової, Т. Башаєвої, А. Кошель, М. Лісіна, І. Петрової та ін. Науковці вважають, що сенсорне виховання це – цілеспрямований процес, під час якого за умов організації правильної педагогічної взаємодії, розвивається сприймання, накопичується сенсорний досвід дитини, формуються уявлення про оточуючий світ.

Результатом сенсорного виховання є сенсорний розвиток дитини. Сенсорний розвиток дитини – це розвиток її сприймання і формування уявлень про форму, колір, величину, положення у просторі, а також про запах, смак та інші зовнішні властивості предметів [1, 3, 7].

Венгер Л.А., Холмовская В.В вважають своєчасне сенсорне виховання на етапі дошкільного дитинства – головною умовою пізнавального розвитку людини, правильного і швидкого орієнтування у безмежно змінному середовищі, формування емоційної чутливості, здатності сприймати красу і гармонію оточуючого світу [3].

Метою сенсорного виховання є збагачення чуттєвого досвіду сприймання оточуючого світу і розвиток сенсорних здібностей у дітей. Сенсорні здібності дошкільника виявляються і розвиваються у процесі різноманітних видів дитячої діяльності (образотворчої, конструкторської, трудової) і, у свою чергу, впливають на розвиток цих видів дитячої діяльності. З огляду на це особливого значення набуває педагогічна готовність педагога закладу дошкільної до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами, для яких сенсорний розвиток – головна складова майбутнього інтелектуального розвитку.

Характеристика основних проблем, пов’язаних із готовністю майбутніх педагогів до роботи з дітьми в умовах інклюзивної освіти викладена у наукових дослідженнях Г. Куртової, О. Архіпова, М. Коропа, В. Гамова, О. Вертель [4] та інших [5].

Різні аспекти фахового становлення вихователя закладу дошкільної освіти та осмислення процесів модернізації дошкільної освіти в Україні отримали своє висвітлення у публікаціях Л. Артемової, Г. Беленької, А. Богуш, Н. Гавриш, Л. Завгородньої, Н. Калініченко, Т. Танько.

Узагальнений аналіз психолого-педагогічної та методичної літератури з проблем формування готовності вихователя закладів дошкільної освіти до роботи в умовах інклюзії дозволяє виокремити декілька напрямів. Так, загальні теоретико-методологічні засади інклюзивної освіти та впровадження інклюзії в освітній процес висвітлено у працях В. Засенко, Д. Деппелер, Т. Дмитрієвої, А. Колупаєвої, А. Кошель, Н. Назарової, О. Таранченко, Д. Харві, Н. Шматко, О. Ярської-Смирнової та багатьох інших дослідників.

Інший напрямок – удосконалення освітнього процесу за рахунок використання інноваційних підходів у сенсорному вихованні дітей дошкільного віку з особливими освітніми потребами. О. Артамонова, С. Барабанова, М. Браткова використовували предметно-просторове середовище для розвитку дітей, Т. Башаєва зазначала важливість цілеспрямованого розвитку сприймання, С. Вайнерман, А. Большов, Ю. Силкін використовували образотворче мистецтво, як засіб сенсорного розвитку.

На підставі аналізу праць багатьох вітчизняних і зарубіжних учених констатуємо, що стан наукової розробленості сучасних проблем сенсорного розвитку дітей дошкільного віку з особливими освітніми потребами не можна вважати задовільним.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами та темами. Роботу виконано відповідно до пріоритетного напрямку наукових досліджень Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка «Дидактичні основи формування рухової функції осіб, які займаються фізичним вихованням та спортом» (номер державної реєстрації 0108U000854).

Мета дослідження – удосконалити сенсорне виховання дітей дошкільного віку з особливими освітніми потребами.

Для досягнення зазначеної мети передбачено виконання таких **завдань**:

1. Дослідити стан сенсорного розвитку дітей дошкільного віку з особливими освітніми потребами.
2. Розробити методичні рекомендації щодо сенсорного розвитку дітей дошкільного віку з особливими освітніми потребами в умовах закладу дошкільної освіти.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у розширенні та доповненні наукових відомостей про особливості сенсорного розвитку дітей дошкільного віку з особливими освітніми потребами.

Результати дослідження. Дослідження проводилося з дітьми середнього дошкільного віку (п'яти років) з особливими освітніми потребами (послаблений зір), в експерименті брало участь десять дітей. Сенсорне виховання дітей 5 років передбачало формування у них дій, спрямованих на розв'язання складних пізнавальних завдань, аналіз форми предметів; визначення можливості переміщення предметів у просторі; оцінка їх пропорцій; виконання узагальнення, класифікації, порівняння і зіставлення.

Наше дослідження сенсорного розвитку дітей включало діагностику сформованості сенсорних еталонів розміру, форми та кольору. Педагогічна діагностика ґрунтувалася на методиках Л. Венгера та М. Земцової [1, 2] з урахуванням схильності дітей середнього дошкільного віку до дидактичних ігор і продуктивної діяльності. Діагностичні завдання були представлені у вигляді предметно-ігрового матеріалу.

Діти виконували завдання з групування малюнків, будували зображення фігури за зразком; співставляли об'єкти за кольором і відтінком; складали малюнок з частин, тактильно обстежували предмети. Після пояснення завдання дитина самостійно виконувала завдання, якщо у дитини виникали труднощі чи взагалі не виконувала завдання, то використовувався метод співпраці. Наприклад, вихователь складає руками дитини геометричну фігуру, збирає картинку. Потім пропонувався дитині зробити це самостійно. Під час виконання завдань фіксувалося бажання дитини виконати завдання самостійно, бажання співпрацювати з дорослим, розуміння завдання, здатність знайти власні помилки, зацікавленість у остаточному результаті, спосіб виконання завдань (виконано, не виконано, виконано після пояснення, після співпраці, самостійно) результат (за зразком, не за зразком, не виконано).

Результати діагностики сприймання форми «Групування малюнків» показало, що середній рівень сформованості мають 60 % дітей, високий рівень, як і низький по 20 % дошкільнят.

Наступна методика «Геометрична мозаїка» дозволила виявити рівень розвитку сприймання, що пов'язано з оцінюванням складної форми не пов'язаної зі звичними предметами. Найбільше дітей (60 %) показали низький сформованості і 30 % середній, 10 % високий.

Розвиток дослідницьких дій дітей з ідентифікації об'єктів за ознаками кольору визначали за методикою «Однакові квадрати». Отримано наступні результати: середній рівень 50 %, низький 30 %, високий 20 %.

Сформованість навички текстильного обстеження предметів визначали за адаптованим варіантом методики М. Земцової «Що це?». Були отримані наступні показники: 20 % показали високий рівень, 60 % середній, 20 % низький.

Співставлення отриманих результатів за всіма методиками дозволило визначити, що 20 % мають високий рівень сенсорного розвитку, 40 % мають середній рівень сенсорного розвитку, 40 % показали низький рівень сенсорного розвитку.

Проведене дослідження дає змогу охарактеризувати особливості сенсорного розвитку дітей з послабленим зором. Так до групи з високим рівнем сенсорного розвитку віднесено двох дівчаток. Вони активно, жваво і зацікавлено виконували всі завдання, витрачаючи мало часу. Виконуючи завдання коментували свої дії. Мають яскраво виражену пізнавальну активність.

До другої групи дітей з середнім рівнем сенсорного розвитку, за нашим дослідженням, віднесено четверо дітей. Ці діти також були активними, але невпевненими у власних діях. Під час виконання завдань потребували підказок дорослого, або заохочення діяльності. Витрачали більше часу на виконання завдань.

Діти третьої групи з низьким рівнем сенсорного розвитку без ентузіазму виконували завдання. Допускали багато помилок, незважаючи на допомогу дорослого. Обстежувальна активність у дітей цієї групи недостатня. Мотивація до пізнання не сформована.

Таким чином, було встановлено, що рівень сенсорного розвитку у дітей з ООП низький, у більшості дітей сенсорні еталони не сформовані. У групі були діти які мають високий рівень сенсорного розвитку, сформовані сенсорні еталони, які впевнено виконували завдання, коментуючи свої дії. Але більшість дітей групи потребувала допомоги та підтримки дорослого.

Все вище викладене доводить необхідність удосконалення сенсорного виховання дітей з особливими освітніми потребами в умовах закладу дошкільної освіти.

Для удосконалення сенсорного виховання розроблено систему заходів за такими напрямками: робота з дітьми (дидактичні ігри, заняття з сенсорної інтеграції); розробка власних творчих продуктів (бізборди, альбоми портфоліо з картками, сенсорні іграшки); співпраця з батьками.

Практичне значення роботи полягає у розробці методичних рекомендацій для вихователів, методистів закладів дошкільної освіти щодо сенсорного розвитку дітей з особливими освітніми потребами; розробці і проведенні методичних об'єднань за темою: «Співпраця з батьками дітей з особливими освітніми потребами у процесі сенсорного виховання». Дидактичні розробки «Подорож до казок».

Висновки Проведене дослідження дозволило сформулювати наступні висновки: процес засвоєння сенсорних еталонів складається з двох компонентів: формування і удосконалення уявлення про якості предметів. Від рівня сенсорного розвитку дітей, а саме від того як дитина бачить, чує, відчуває оточуючий світ залежить розумовий, фізичний та естетичний розвиток. Сенситивним періодом сенсорного розвитку дитини є дошкільний вік, коли засвоєні дитиною уявлення про колір, форму, розмір стають сенсорними еталонами.

У практичній частині роботи розроблено систему педагогічної діяльності з сенсорного виховання дітей середнього дошкільного віку з особливими освітніми потребами. Ця робота включала формування сенсорних еталонів під час усіх моментів режиму дня закладів дошкільної освіти; організацію предметно-просторового середовища, роботу з батьками спрямовану на підвищення їх компетентності у питаннях сенсорного розвитку та співпрацю.

Перспективи подальших досліджень. Заплановано представлення результатів дослідження, отриманих після удосконалення педагогічних умов сенсорного виховання дітей дошкільного віку з особливими освітніми потребами у закладах дошкільної освіти.

References

1. Венгер Л. А., Холмовская В. В. Диагностика умственного развития дошкольников [Текст]. М. : Педагогика, 1978. 248 с.
Venger, L. A., & Holmovskaya, V. V. (1978). Diagnostika umstvennogo razvitiya doshkol'nikov [Diagnosis of mental development of preschoolers]. [Tekst]. M. : Pedagogika, P. 248.
2. Земцова М. И. Обучение и воспитание дошкольников с нарушением зрения. М.: Просвещение, 1978.
Zemcova, M. I. (1978). Obuchenie i vospitanie doshkol'nikov s narusheniem zreniya. [Education and upbringing of preschool children with visual impairment]. M.: Prosveshchenie.
3. Компанець Н. М. Луценко. І. В. Моделювання індивідуального розвитку дитини з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного ДНЗ. К. : І-нт спец. педагогіки НАПН України, 2018. 66 с.
Kompanets', N. M., & Lutsenko, I. V. (2018). Modelyuvannya indyvidual'noho rozvytku dytyny z osoblyvymy osvitynymy potrebamy v umovakh inklyuzyvnoho DNZ. [Modeling the individual development of a child with special educational needs in the conditions of an inclusive preschool]. K. : I-nt spets. pedahohiky NAPN Ukrainy, P. 66.
4. Куртова Г. Ю., Архипов О. А., Короп М. Ю., Гамов В. Г., Вертель О. В. Визначення відношення майбутніх учителів фізичної культури до професійної діяльності в інклюзивному класі. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки. Фізичне виховання та спорт*, 2017. Вип. 147 (1). С. 312-315.
Kurtova, G. Yu., Arhipov, O. A., Korop, M. Yu., Gamov, V. G., & Vertel', O. V. (2017). Vznachennya vidnoshennya maybutnih uchiteliv fizichnoi kul'turi do profesijnoi diyal'nosti v inklyuzivnomu klasi. [Determining the relationship of future physical education teachers to professional activity in an inclusive classroom]. *Visnik CHernigivs'kogo nacional'nogo pedagogichnogo universitetu. Seriya: Pedagogichni nauki. Fizichne vihovannya ta sport*, Vip. 147 (1). Pp. 312-315.
5. Писарчук О. Т. Проблеми змісту підготовки майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти до роботи в умовах інклюзії. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2017. Вип. 56-57 (109-110). С. 301-310.
Pysarchuk, O.T. (2017) Problemy zmistu pidhotovky maybutnikh vykhovateliv zakladiv doshkil'noyi osvity do roboty v umovakh inklyuziyi. [Problems of the content of training future educators of preschool education institutions to work in the conditions of inclusion]. *Pedahohika formuvannya tvorchoyi osobystosti u vyshchii i zahal'noosvitniy shkolakh*. Vyp. 56-57 (109-110). Pp. 301-310.
6. Тарапака Н. В. Кашуба Л. В. Інклюзія в дошкільній освіті: розвиток дітей із психофізичними вадами в умовах реалізації Базового компонента дошкільної освіти : навч.-метод. Посібник. Кіровоград, 2013. 140 с.
Tarapaka, N. V. (2013) Inklyuziya v doshkillli: rozvytok ditey iz psykhofizychnymy vadamy v umovakh realizatsiyi Bazovoho komponenta doshkil'noyi osvity [Inclusion in preschool: development of children with psychophysical disabilities in the conditions of implementation of the Basic component of preschool education] : navch.-metod. posibnyk / N. V. Tarapaka, L. V. Kashuba. Kirovohrad, P. 140.
7. Шишлова І. О. Оздоровча фізична культура та спорт у підвищенні емоційного тону учасників процесу соціальної адаптації дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивної освіти. *Збірник наукових праць*. 2019. Харків: ХДАФК. 214–222.
Shyshlova, I. O. (2019) Ozdorovcha fizychna kul'tura ta sport u pidvyshchenni emotsiynoho tonu uchasykiv protsesu sotsial'noyi adaptatsiyi ditey z osoblyvymy osvitynymy potrebamy v umovakh inklyuzyvnoyi osvity. [Health physical culture and sports in raising the emotional tone of participants in the process of social adaptation of children with special educational needs in the conditions of inclusive education]. *Zbirnyk naukovykh prats'*. Kharkiv: KHDAFK. Pp. 214–222.

Nosko Yu.

ORCID ID 0000-0003-1077-8206
Scopus Author ID 56880366900

Doctor of Pedagogical sciences,
Associate Professor of Preschool and Primary Education,
T. H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium»
(Chernihiv, Ukraine) E-mail: ulianosko5@gmail.com

Kurtova H.

ORCID ID 0000-0002-6939-631X

PhD in Pedagogical sciences,
Associate Professor of the Department of Sports,
T.H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium»
(Chernihiv, Ukraine) E-mail: za101@ukr.net

Davydova N.

ORCID ID 0000-0002-4537-2428

PhD in Pedagogical sciences, lecturer
T.H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium»
(Chernihiv, Ukraine) E-mail: nata33davydova@gmail.com

IMPROVEMENT OF SENSORY EDUCATION OF PRESCHOOL CHILDREN

The article confirms the data on the need to improve the sensory education of middle preschool children with special educational needs in preschool institutions. The state of sensory development of preschool children with SEN has been studied.

***The aim of the work** is to improve the sensory education of preschool children with special educational needs.*

***Methodology** The study was conducted with middle preschool children (five years old) with SEN (visual impairment). Sensory education of children 5 years old involved the formation of actions aimed at solving complex cognitive tasks, analysis of the shape of objects; determining the possibility of moving objects in space; assessment of their proportions; performance of generalization, classification, comparison and matching. The study involved the diagnosis of the formation of sensory standards of size, shape and color. Pedagogical diagnosis was based on the methods of L.V. Wenger and M. Zemtsova using the effectiveness of middle preschool children in didactic games and productive activities. Diagnostic tasks were presented in the form of subject-game material.*

***The scientific novelty** of the results obtained lies in the expansion and addition of scientific information about the features of sensory development of preschool children with SEN.*

***Conclusions** The results of the study demonstrated that 20% of children have a high level of sensory development, 40% of children have an average level and 40% have a low level of sensory development.*

In the practical part of the work the system of pedagogical activity in sensory education of middle preschool children with SEN is developed. This work included the formation of sensory standards during all moments of the daily routine of preschool institution; organization of subject-spatial environment, work with parents aimed at increasing their competence in matters of sensory development and cooperation.

Keywords: sensory education, children with special needs.

Стаття надійшла до редакції 17.02.2022 р.

Рецензент – доктор педагогічних наук, професор, дійсний член (академік) НАПН України **М.О. Носко**